

Bitka i tragedija

Budući da zatočenike nitko nije dočekaao kada su izašli iz logora, trebalo je samostalno donijeti odluku u kojem će pravcu krenuti. Činjenica da se nisu spojili s udarnom grupom, koja je trebala izvršiti akciju izvana, mogla je unijeti pometnju. Takvu ocjenu daje Popović u spomenutom izvještaju CK KPJ 17. jula, istakavši da je među zatočenicima »nastala pometnja kud da pođu, jer su se nadali da će smjer dobiti od drugova koji su trebali da izvrše napad«.¹ Treba imati na umu i to da su tada do rukovodstva KPH stigle vijesti da su se zatočenici podijelili u tri grupe, od kojih je jedna krenula prema Kordunu, druga u Samoborsko gorje, a treća prema Zagrebu.² Međutim, oni se nisu podijelili. Cijela je grupacija organizirano krenula prema jugu, tj. prema cesti Zagreb–Karlovac. Taj trenutak Komarica opisuje ovim riječima:

»Izišli smo u park ispred logora. Tu smo još neko vrijeme čekali i osluškivali. U svakom od nas rasla je želja da se što brže krene. Ubrzo smo se svrstali u kolonu po jedan. Imali smo dva puškomitraljeza, 14 pušaka, nešto bombi i nekoliko pištolja. Mi mladi bili smo razdragani i nismo zapažali zabrinutost starijih drugova. Obišli smo dvorac sa sjeverozapadne strane i ušli u polje. Preskočili smo mali potočić Brvnicu. Idući dalje preko polja sreli smo dvojicu seljaka i ženu. Zatim smo se kretali u pravcu juga i prešli potok Starača. Petar Kazić nosio je puškomitraljez. Bilo je vedro i pun mjesec.

'Eh, sad smo partizani', reče netko. Našoj radosti nije bilo kraja. Obasjan mjesecinom ostao je stari barokni dvorac, koji je tog dana prestao biti logor.«³

Prijelaz preko karlovačke ceste bio je prva zapreka. Budući da su u daljini bili primijećeni farovi motornog vozila, pretpostavljalo se da je to, možda, ustaška potjera, pa je kolona ubrzano prešla cestu. Uskoro će se otkriti da se kolona zbog toga razbila u dvije grupe. Jedna grupa od pedesetak ljudi stigla je na sjeverni rub Stupničke šume (blizu kote 136). Otkrivši da su izgubili vezu s dijelom kolone, pokušali su doći s njim u vezu, ali nisu uspjeli.⁴ Kolona je nakon pola sata produžila kroz Stupničku šumu, zatim prešla željezničku

¹ Dokument br. 19.

² Isto. Rob je pred istražnom komisijom CK KPJ iznio podatak o dvije verzije kretanja zatočenika: prema prvoj, jedna grupa od 50 ljudi krenula je prema Samoborskom gorju, gdje je upala u zasjedu i razbježala se, a prema drugoj verziji, zatočenici su krenuli u tri pravca: prema Sloveniji, prema Karlovcu i prema Zagrebu (dokument br. 25).

³ Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 269.

⁴ Isto, str. 270.

prugu Zagreb—Karlovac i pred svitanje se zaustavila na položaju između Stupničke šume, Kraljevačke šume i Demerčice (pravac Zdenčina-Goli breg). Kolona se prestrojila u petorke, s tim da se sakriju po šumi do večeri, kad je dogovoreno da krenu dalje. Svaka petorka posjedovala je po jednu pušku. Kolona je imala i jedan puškomitraljez. Komandant kolone bio je Josip Siber. Ubrzo nakon okupljanja svih oko sedam sati navečer, uslijedio je prvi napad oružnika.⁶

Druga kolona, koja je pri prijelazu karlovačke ceste izgubila vezu s prethodnom kolonom, krenula je prema jugoistoku i u zoru 14. jula zaustavila se nedaleko od sela Obreža. Posjedovala je jedan puškomitraljez, četiri puške, nekoliko pištolja i bombi. Bila je opkoljena oko dva sata poslije podne, i tako je stupila u borbu znatno prije od prve.⁷

Oslobođenje tako velike grupe komunista i antifašista iz kerestinečkog logora suočilo je ustaški režim s izvanrednom situacijom. Brzo su angažirane vojne i policijske snage. Organizira se temeljito traganje na području južno od Save, između Podsuseda, Samobora i Jastrebarskog. Ustaški režim je inače tom području, nadomak Zagreba, pridavao vidljivu pažnju, konstatiravši akcije komunista. Tako je Kotarska oblast u Zagrebu izdala 30. juna 1941. posebnu okružnicu svojim oružničkim (žandarmerijskim) jedinicama, u kojoj je zahtijevala žestoko suzbijanje akcija koje organiziraju komunisti. U okružnici se ističe:

»Uslijed komunističke akcije posljednjih dana potrebno je službu sigurnosti pojačati do maksimuma, kako bi se ubuduće onemogućilo takove akcije.

Stoga nalažem g.g. zapovjednicima oružničkih postaja, da službu urede tako da se bude u brzo vidjelo rezultat ove pojačane službe ugušenjem akcije destruktivnih tipova sviju vrsta, prema kojima treba postupati svom strogošću.

Naročitu pažnju trebaju nadležne postaje posvetiti slijedećim naseljima: Ljubljana, Berek, Jarun, Kustošija, Gorenci, Stenjevec, Podsused (tvornica), Zaprešić (tvornica), Savski Marof (tvornica), Novaki, Resnička Trnava, Dubrava gornja i donja, Bukovac, Markuševac, Gaj, Otok, Gajevo i Remetinec. U tim mjestima treba pojačati patrolu, pošto su komunisti najaktivniji u tim mjestima. Uglavljene komuniste hapsiti bez milosrđa.

Subotom i nedjeljom valja naročito pripaziti na t.zv. izletničkim mjestima, pošto će komunisti pokušati održavati sastanke pod krinkom izletnika. Ovo vrijedi naročito za Šestine, Gračane, Remete, Dubrave, Kustošiju i područje oko Save.«⁸

Zapovjedništvo Prve oružničke pukovnije NDH izdalo je 14. jula okružnicu svojim jedinicama s popisom »komunista koji su noću 13/14. srpnja o.g. pobjegli iz koncentracionog logora u Kerestincu«. Zahtijeva se da se za njima »najenergичnije traga i u slučaju pronalaska po zakonu postupi«. ⁹ Istog dana

⁵ Isto.

⁶ Isto. Usp. i: Dragutin Đakić, n. dj., str. 278.

⁷ Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 96–97.

⁸ *Grada za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, knj. I, str. 77–78. O akcijama u nekim okolnim mjestima usp. u istoj knjizi dokumente na str. 75–76, 84–85.

⁹ Kao u bilj. 7, str. 14–17. U tom raspisu donosi se popis 111 osoba koje su bile zatvorene u Kerestincu, a to je »stanje 9. VII 1941«. To je popis »pritvorenika referade I-c«, koja je u Ustaškoj

je zapovjednik kopnene vojske obavijestio zapovjednika oružanih snaga NDH Slavka Kvaternika o pobuni »70–80 komunista« u logoru Kerestincu, koji su »odnijeli 14 pušaka, 2-3 puškomitraljeza, 30 bombi i pobjegli u nepoznatom pravcu«. Navodi se da je iz karlovačkoga garnizona upućen »za njima u potjeru jedan vojno-oružnički vod u selo Ljevi Stefanki na Kupi nizvodno od Karlovca, trideset km južno od Zagreba; jednu satniju uputio je u selo Rječicu na Kupi, polusatniju u Draganiće, a jedan vod u s. Vilkšin Sipak (3 km zap. od Draganića), sa ciljem, da pohvataju pobjegle komuniste«¹⁰.

Istodobno su iz Zagreba na spomenuto područje upućene vojne jedinice. Zamjenik komandanta Savskoga divizijskog područja izvijestio je 15. jula svoje pretpostavljene o poduzetim mjerama. U izvještaju, među ostalim, stoji:

»Savezno događajima od noći 13/14. o.mj. u Kerestincu, naložio sam upućivanje slijedećih dijelova zagrebačke posade:

– 1. voda pješačke pukovnije – spremnog za upotrebu kod mitnice Crnomerec;

– 1. voda pješačke pukovnije – u cilju pojačanja osiguranja mostova južno od Zagreba;

– 1. voda pješačke pukovnije prema selu Stupniku, a radi pojačanja oružništva koje se tamo nalazilo i tražilo pojačanje.

– 1. (vod) zagrebačke konjaničke pukovnije u Podsused – s tim da se stavi na raspolaganje zapovjedniku oružništva, koji u tom dijelu rukovodi akcijom;

– Svi ovi dijelovi upućeni su 14. o.mj. do 10 sati teretnim automobilima na određena mjesta, svakom je pridat po jedan puškomitraljez i osigurana hrana.«¹¹

nadzornoj službi (UNS) bila specijalizirana za »borbu protiv komunizma«. Isti popis donosi Šibi (n. dj., str. 405-407), unijevši imena još dvojice zatvorenika, tj. ukupno 113.

Činjenica je, međutim, da svi oni nisu sudjelovali u akciji bijega iz Kerestince u noći 13/14. jula. Također, neki zatvorenici koji su sudjelovali u akciji nisu uvršteni u spomenuti popis. Neki nisu ni znali za organiziranje akcije, jer nisu bili smješteni s većinom zatvorenika komunista i antifašista. Prema sjećanju Stjepana Križnika, njega, Đuru Blahu i Antuna Lovrenčića, nakon hapšenja krajem juna, nisu u Kerestincu smjestili s ostalima nego »u silos preko potoka«. U noći 13/14. jula, tj. u trenutku izvođenja akcije, »nama koji smo bili u silosu«, navodi Križnik, »stražari su dovikivali da nitko ništa ne pokuša, jer da će odmah pucati. Kad se razdanilo vidjeli smo policajce, ustaše i kamione kako jure po poljima. Bili su u akciji hvatanja bjegunaca. Tada smo čuli da su zatvorenici iz Kule pobjegli« (Stjepan Križnik, *Partija nas je pripremila, Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945*, sv. 2, Zagreb, 1983, str. 211-212; usp. i: Vlado Mađarić, *Sjećanje na ustaški logor u Lepoglavi 1941. godine*, zbornik: *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji*, str. 867). Slično je bilo i s Josipom Pasaričekom, koji je bio smješten u odjel »Jugoslaveni«, a koji je prije bijega održavao kurs »s kolektivom komunista u cilju koordinacije akcija« (Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 43).

Iz svega proistječe zaključak da još nije utvrđen točan broj kerestinečkih zatočenika koji su sudjelovali u akciji bijega. Do sada je utvrđen broj od 94 sudionika akcije, a daljnja bi istraživanja mogla otkriti i nova imena. Ta se istraživanja provode u Arhivu Hrvatske, u sklopu istraživanja imena palih revolucionara i žrtava fašističkog terora u Zagrebu 1941-1945. Rezultat toga rada je opsežna kartoteka sudionika revolucionarnoga radničkog pokreta i NOB-a, poginulih revolucionara i žrtava fašističkog terora (1919-1945). Najljepše zahvaljujem drugaricama Josipi Paver i Slavici Pleše, arhivistima u Arhivu Hrvatske, koje su mi omogućile uvid u tu kartoteku i pomogle u njezinu korištenju. Na osnovi te dokumentacije, kao i podataka koje su objavili Komarica (*Grobovi bez sjena*) i Šibi (*Zagreb 1941*), izrađen je popis dosad utvrđenog broja komunista i antifašista koji su sudjelovali u akciji bijega iz Kerestince 13/14. jula 1941. Popis je dan u prilogu ove knjige.

¹⁰ *Zbornik dokumenata NOR-a*, tom V, knj. 1, str. 260.

¹¹ *Grada za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, knj. I, str. 116.

Kako se vidi, komande vojnih i policijskih snaga NDH poduzele su brzu i snažnu oružanu intervenciju. Ukupno je bilo angažirano oko 500 naoružanih osoba.

Grupa komunista koja se zaustavila nedaleko od Obreža našla se u vrlo teškoj situaciji, jer su joj mnogo nadmoćnije neprijateljske snage nametnule bitku usred dana. U borbi su poginuli Ivan Barkić Dugonjić, Milan Basić, Antun Božac, Ivan Cubelić, Milivoj Daskalović, Marijan Đanešić, Dimitrije Lopandić, Martin Starešina, Lavoslav Šrajer. Probivši se do vlastite kuće u Stupniku, Slavko Frdelja je izvršio samoubojstvo. Isto su to učinili Stjepan Vlahek i Andrija Zaja, koji su se zajedno uspjeli probiti do sela Podbrežja.¹² Uхваćeni su Branko Babić, Juraj Bermanec, Divko Budak, August Cesaree, Dušan Grković, Josip Horvat, Jaroslav Hvala, braća Lavoslav i Petar Kazić, Izrael Osias.¹³

Grupa kod Stupničke šume stupila je u borbu oko sedam sati navečer. Prije nego što je bila napadnuta, grupa je donijela odluku da krene prema Zagrebu u već podijeljenim petorkama. Prvi im je cilj bio da se domognu šumaraka oko Save. Prema sjećanju Komarice, takva se odluka povezivala s obaviješću da je bijeg iz Kerestince organizirala Kominternu. To je »unosilo neku nejasnu ideju, da će se odlučujući događaji odigrati u Zagrebu. Neki su pretpostavljali, da je u Zagrebu ustanak već počeo, da se vode ulične borbe, da je Hitler svrgnut i si., a neki su opet zastupali stanovište da treba ići što dalje od Zagreba, u sela, u Bosnu i na Kordun.«¹⁴

U izvještaju Oružničke postaje u Rakovu Potoku opisuje se kako su oružnici, zajedno s jednom ustaškom satnijom, otkrili grupu komunista u Stupničkoj šumi i stupili u borbu s njom. U izvještaju se kaže:

»Tragajući stupničkom šumom kod željezničke stražare Br. 8 između postaje Horvati i Leskovac naišli smo na odbeglog komunistu Tahi Ivana iz Delnica koji se je odmah predao i kazao da se ostali komunisti nalaze u šumi Dubrava, južno od željezničke postaje Horvati. Na ovo je potjera pošla odmah u navedenom pravcu i oko 19.30 sati duboko u šumi (naišla) na logor bjegunaca, koji su spazivši organe otvorili paljbu iz puškomitraljeza i pušaka, revolvera i bacali su bombe, tu je nastala borba, koja je trajala oko jedan sat, i tom prilikom je ubijeno osam a živi uhvaćeno 10 bjegunaca, dok su ostali koristeći se gustim šumama i nastupjelim mrakom razbježali, tom prilikom od oružnika, ustaša i policajaca nije niko poginuo niti bio ranjen.«¹⁵

U borbi s mnogo brojnijim i bolje naoružanim neprijateljem kod Stupničke šume poginuli su: Franjo Babić, Petar Božić, Slavko Gavrančić, Jovan Kević, Muhamed Kulenović, Izet Sujoldžić, Josip Šiber, Nikola Tomić. U ruke

¹² Isto, str. 140-141.

¹³ O posljednjim danima Augusta Cesareea usp.; Vice Zaninović, *August Cesaree*, sv. I (*Život i rad*), Zagreb, 1964, str. 149-151, 225-227; Zvonimir Komarica, *Smrt Augusta Cesareea*, »Forum«, br. 1-2, 1968; Zorica Stipetić, *Argumenti za revoluciju - August Cesaree*, Zagreb, 1982, str. 439-440.

¹⁴ Zvonimir Komarica, *Grobovi bez sjena*, str. 93.

¹⁵ Grada za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, knj. 1, str. 125. »Može se«, zaključuje Komarica, »vjerovati oružničkom izvještaju da je neprijatelja doveo Ivan Tahi, koji nas je napustio« (Zvonimir Komarica, *Kerestinec*, str. 270).

neprijatelju pali su: Ivan Kazić, Ivan Kleščić, Hugo Kon, Ivan Krndelj, Pavao Markovac, Valent Šuh, Aleksandar Turković.¹⁶

Dio komunista koji su se uspjeli probiti iz obruča u borbama kod Obreža i Stupničke šume stradao je u borbama i bijegu nakon dan-dva ili nešto kasnije. U borbama oko Kerestince i kod Rakova Potoka poginuli su: Rastko Dimitrijević, Josip Heršak, Ivan Ivšak, Dragutin Ložnjak, Antun Mrak, Franjo Pavlinek, Izidor Perera, Dušan Samardžić, Franjo Saucha, Elias Singer, Mihajlo Stanimirović, Ulrich Snetrepl, Josip Tatalović, Slavko Tkalečević, Albin Turk, Milan Velebit, Vladimir Vitasović, Berislav Vulelija i Anton Žele. Uхваćeni su: Kuzman Belinski, Tajib Dautović, Matija Dumbović, Franjo Humski, Isak Katan, Mirko Kesler, Adolf Kette, Ljudevit Kon, Lavoslav Koričan, Mirko Neuman, Zdravko Pavešić, Antun Perković, Ernest Rado, Josip Rendić, Izrael Steinberger, Ivan Šćurić, Stjepan Seremet, Ivan Siftar, Henrik Telč, Blaž Vidatić i Albin Vincek.¹⁷

Iz vatrenog obruča neprijatelja uspjela se ipak probiti jedna grupa komunista. Šestorica njih, koji su bili u grupi kod Stupničke šume, nastavili su se zajedno probijati prema Samoboru. To su bili Hamdo Begovac, Vladimir Božac, Dragutin Dakić, Abid Lolić, Aleksandar Obratil i Todor Vuković. Prema sjećanju D. Dakića, lutali su po šumama sve do srijede 16. jula poslije podne, kada su u selu Donje Purgarije »uhvatili vezu i sklopili poznanstvo s obitelji Franje Valečića, koji nas je povezao s Partijom u Zagrebu«¹⁸. Međutim, prema raspoloživim podacima, ustaški agenti su uhapsili Vukovića i Obratila u vlaku prilikom ulaska u Zagreb.¹⁹

Iz obruča kod Stupničke šume uspjeli su se pojedinačno probiti i prebaciti u Zagreb Slobodan Glumac i Zvonimir Komarica. Glumac se uspio iz Zagreba vlakom prebaciti do Bijeljine, a Komarica je preko partijske veze prihvaćen u Zagrebu.²⁰ Iz istog su se obruča probili: Ciril Brezovec, koji je uspostavio partijsku vezu; Vinko Milinković, koji se probio do Siska; i Josip Turković, koji je bio ranjen, ali se uz pomoć jednog seljaka iz Hrvatskog Leskovca uspio sakriti i uz pomoć Josipa Bahorića prebaciti u Zagreb. Emil Freundlich uspio se probiti do Sušaka. Iz obruča kod sela Obreža uspio se probiti Blaž Valjin, koji je uspostavio vezu s partijskom organizacijom u selu Rakitju. U selo Novake uspio se prebaciti Lovro Horvat.²¹

¹⁶ Isto, str. 271.

To su tek djelomični podaci. Vjerojato će daljnja istraživanja dati iiz novih podataka, a neke i korigirati.

¹⁸ Dragutin Dakić, n. dj., str. 278. Dakić se u Zagrebu najprije skrivao u kući komunista Đure Uzelca na Kozjaku, a odande se, nakon nekog vremena, uz pomoć dra Nikole Nikolića, sklonio u bolnicu u Stenjevcu (izjava Nikole Nikolića i Danice Uzelac autoru, 8. XII 1983).

Za upoznavanje akcije spasavanja spomenutih zatočenika usp. sjećanja Milke Kufrin, *Od Zagreba do Zumberka - u borbi za slobodu*, Zbornik br. 11 Historijskog arhiva u Karlovcu – Četvrta godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Zumberka, Karlovac, 1981, str. 435-437. Također u vezi s tim i s upoznavanjem nastale situacije u okolnim selima upućujemo na sjećanja Ignaca Dekanića Naceka, Karla Babića i Milana Brunovića, objavljena u: Milan Brunović, n. dj., str. 123. i d.; 223. i 229-230.

¹⁹ Kao u bilj. 14, str. 30. i 41.

²⁰ Isto, str. 44, 117-123.

²¹ Isto, str. 26, 27, 36, 38, 43, 44. Usp. Josip Bahorić, *Tvornica »Ventilator«*, Zbornik sjećanja - Zagreb 1941-1945, sv. 2, 180.

Sva su se dvanaestorica spašenih ubrzo prebacila u partizanske odrede i grupe.²²

Komunisti koji su bili uhapšeni u borbama nakon bijega iz kerestinečkog logora dovedeni su u ustaški zatvor u Zagrebu, u Ulici Račkoga br. 9. Sačuvan je zapis sa zida prostorije u kojoj su se nalazili. On glasi:

»U ovim prostorijama proživjeli su svoje posljednje časove internirani borci iz Kerestince njih 44. Osudu o streljanju su primili svi uzdignute glave, jer su znali da umiru za pravednu stvar, za stvar radnog naroda.

Živjela Sovjetska Hrvatska.«²³

Potruga za odbjeglih komunistima iz Kerestince zahvatila je i članove udarnih grupa koji su sudjelovali u akciji njihova spasavanja.

Pošto je odustala od planiranog zadatka, Maleševićeva se grupa podijelila u manje grupe, kako bi se neopaženo vratila u Zagreb. Planirali su da se nakon toga formiraju u diverzantsku grupu koja će minirati željeznički most na Savi.²⁴ Maleševića je ustaška patrola legitimirala u vlaku na povratku u Zagreb. Pokušao je pobjeći, ali je bio ranjen. Idućega dana, 15. jula, umro je u bolnici Sv. Duh u Zagrebu.²⁵ Četvorka koju su činili Andrija Muhek, Tibor Zelinka, Josip Bezjak i Franjo Slović uspjela je, nakon dugog lutanja, 15. jula prije podne preplivati Savu, ali ju je zatim dočekala grupa oružnika. Najprije su bili odvedeni u Savski Marof, zatim u Zaprešić, a onda predani Ustaškom redarstvu u Zagrebu.²⁶ Faust Ljuba i Vlado Gluhak uspjeli su 14. jula ujutro stići do Save i čamcem se prebaciti na drugu stranu, nakon čega su se iz Zaprešića nesmetano vratili u Zagreb.²⁷ O ostalim članovima nema podataka.²⁸

Druga grupa je prenoćila u šumarku nedaleko od Sv. Nedelje. Ujutro su Ivan Čulig i Đuro Simunović otišli u izviđanje, ali su izgubili vezu s grupom. U šumi Lipine nedaleko od Kerestince oružnička patrola uhvatila je Antuna Pelina. Ista je patrola zatim došla u oružani sukob s Katom Dumbović, Dragutinom Kovačićem i Zoltanom Brnadom. U sukobu je Kata Dumbović ubijena.²⁹ Trojica su predana Ustaškom redarstvu u Zagrebu. Vili se spasio.³⁰

Usljedila je krvava osveta ustaškog režima. Gotovo svi uhapšeni odmah su osuđeni na smrt i strijeljani, uglavnom u Dotrščini.³¹

²² Freundlich je do kapitulacije fašističke Italije bio konfiniran, a potom je stupio u NOB.

²³ Prema nekim mišljenjima, tekst se pripisuje Augustu Cesarcu (Zeljko Sabol, *Posljednji Cesarčev autograf*, »Kolo«, br. 8, 1970).

²⁴ Kao u bilj. 14, str. 87.

²⁵ Dara Malešević, n. dj.

²⁶ Kao u bilj. 14, str. 87.

²⁷ »Da bismo se prebacili do Zagreba, ubacili smo se u jedan izletnički vlak koji se vraćao iz Hrvatskog zagorja s hodočašća Mariji Bistrici i došli u Zagreb bez većih problema« (Faust Ljuba, n. dj., str. 296).

²⁸ O spomenutom članu Maleševićeve grupe Živkoviću, Dara Malešević daje podatak da se i on nalazio u samoborskom vlaku, ali da je uspio izbjeći policiji (Dara Malešević, n. dj.).

²⁹ *Grada za povijest NOB-e u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, knj. I, str. 130; kao u bilj. 14, str. 87-88.

³⁰ Kao u bilj. 14, str. 87-88; Josip Vili, n. dj., 373.

³¹ Od osuđenih zatočenika ostali su živi Ivan Kazić i Ivan Tahi. Od uhvaćenih sudionika udarnih grupa, koje su sudjelovale u akciji prihvaćanja zatočenika, osuđeni su na 20 godina robije Muhek i Kovačić. Nalazili su se u zatvoru u Lepoglavi, odakle su ih u julu 1943. oslobodile jedinice NOVJ. Neki od osuđenih bili su nešto kasnije ili nakon nekoliko mjeseci ubijeni.

Ustaški režim je bio zainteresiran da što prije obznani uspjeh potjere za odbjeglih komunistima i antifašistima iz Kerestince. U Zagrebu su 17. jula iskrslji javni oglasi u kojima je pisalo:

»U noći od 13. na 14. ovog mjeseca je jedna skupina komunista, zatočenih u sabirnom logoru u Kerestincu, napala stražu i potom pobjegla. Tom prilikom teško je ranjen nadzornik straže Horvatin Mladen.

U potjeri, koja je odmah organizirana sa strane redarstva, oružništva i jedinica Ustaške vojnice, sudjelovali su s uspjehom i mnogobrojni seljaci iz okolice. Pokušaji otpora sa strane pojedinih pobjeglih odmah su skršeni, te je tom prilikom više njih poginulo. Sa strane organa državnih vlasti i Ustaša nema ni poginulih ni ranjenih.

Većina pobjeglih je uhvaćena i zbog pokušaja pobune proti Državnoj vlasti stavljena pred senat pokretnog prijekog suda, koji ih je osudio na smrt. *Osuda nad njima izvršena je strijeljanjem!*³²

Kerestinečka akcija ušla je i kao glavna vijest u Pavelićevu »Obavijest br. 1« o tzv. »komunističko-četničkim izgredima«, koja je objavljena 7. augusta. U njoj se, među ostalim, navodi:

»Okolo 10. srpnja o.g. počele su neke engleske krugovalne postaje (radio-stanice, op. I. J.) širiti glas, da će na dan 14. srpnja buknuti ustanak u svim zemljama, koje su se svojedobno bile upustile u rat protiv silama osovine, a koje su bile munjevitom brzinom pobijeđene ili pokorene. Nekoliko su dana te krugovalne postaje pozivale pučanstvo, posebice u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i u balkanskim zemljama, da se priredi i da dne 14. srpnja na po tim krugovalima dani znak, podigne ustanak.

Neposredno prije 14. srpnja, javljale su međutim te krugovalne postaje, da se ustanak odgađa za dan 20. srpnja.

Vjerojatno ne znajući za tu odgodu pobunio se je u noći od 14. do 15. srpnja (ispravno: 13/14. VII, op. I. J.) jedan dio zatočenika u zatočeničkom logoru u Kerestincu, i to oko 80 komunista, te je većem dijelu istih bilo uspješlo i pobjeći, no slijedećih su dana po državnim organima i seljačtvu pohvatani i predani nadležnim sudovima dočim su neki od njih, davši oružjem otpor, prigodom hvatanja poginuli.³³

Bilo je to prvo ustaško saopćenje u kojemu se konstatira i priznaje pojava šireg oružanog otpora i borbe širom NDH.

U oba citirana dokumenta navodi se da su seljaci pomogli ustašama u hvatanju odbjeglih kerestinečkih zatočenika. Međutim, odgovarajuća dokumentacija jasno potvrđuje da se može u tom pogledu govoriti tek o nekoliko usamljenih primjera, te da je, naprotiv, udio seljaka došao mnogo više do izraza u pružanju pomoći zatočenicima, tj. njihovu spašavanju. Ustašama je, dakako, bilo stalo najviše do toga da prikriju upravo tu činjenicu.

³² Kao u bilj. 29, str. 120-121.

³³ *Zbornik dokumenata NOR-a*, tom V, knj. 1, str. 324-326. Komarica donosi podatak da je u nedjelju 13. jula navečer Franjicu Budak posjetila jedna prijateljica, koja joj je rekla da je Radio-London »javio, da će tog dana početi ustanak u okupiranoj Evropi«. Tog dana navršavala se, naime, 151 godina od pada Bastille - dana francuske revolucije (kao u bilj. 14, str. 71)

O odjeku kerestinečke akcije među njemačkim i talijanskim okupatorima usp.: Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb, 1980, str. 143-146.

Prve vijesti o kerestinečkoj akciji do članova rukovodstva KPH došle su već sutradan, 14. jula. Faust Ljuba se sastao s Bakarićem, koji ga je »detaljno ispitivao o čitavom pothvatu«³⁴. Komarica je 17. jula upoznao Radu Končara s proteklim događajima. »Ujutro sam«, navodi on, »drugovima iz Pokrajinskog komiteta SKOJ-a podnio izvještaj o mom doživljaju akcije Kerestinec. Sa Radom Vlkovom, koji je tada bio organizacioni sekretar PK SKOJ-a za Hrvatsku, posjetio me Rade Končar. Više nego zabrinut, bez komentara, saslušao je moj izvještaj.«³⁵

Već od 14. jula nastojalo se organizirati što više manjih akcija, prije svega diverzija, kako bi se odbjegli komunistima iz Kerestince olakšala akcija spašavanja time što bi se svratila pažnja ustaša na drugu stranu. Nastalo stanje Popović je u izvještaju Centralnom komitetu KPJ od 17. jula opisao ovim riječima: »U toku sutrašnjeg dana i noći razvijala se borba. Cijele noći u ponedjeljak čulo se puškanje u Zagrebu. Do sada su pohvatali žive 12 drugova. Koliko ih je u borbi poginulo još ne znamo tačan broj. Oni koji su se odvajali od grupe uglavnom su do sada nastradali. Sa tri manje grupe imamo kontakt. Seljaci ih dobro primaju i kriju. U dosta su teškom položaju, naročito grupa od njih 16 koja se nalazi u Savskom naselju. Ona će u toku ove noći biti prebačena u Samoborsku goru, a odatle dalje. Cio Zagreb je od nedelje (tj. od ponedjeljka, op. I. J.) ujutro blokiran, otežano je kretanje. Teror je pooštren. Ustaše kažu da je njihovih ubijeno oko 30. I staro i mlado o tom događaju priča, no priča se svašta. Izdali su oglas u kom kažu da su uspjeli sve pobijati, narod zna da to nije istina.«³⁶

Kako vidite akcija je slabo pripremljena i vođena, zato će biti i mnogo žrtava. Mi smo svjesni, da bez obzira na sve okolnosti snosimo odgovornost za to. Nastojali smo sutradan po njihovom izlasku da organizujemo akcije u Zagrebu i okolini kako bismo im olakšali položaj. Uništeno je 45 vagona sijena, probušeno guma na 25 kamiona i automobila, pokidane telefonske veze sa većim dijelom unutrašnjosti, oštećena pruga na 6 mjesta prema Karlovcu, tako da su vlakovi kasnili za 8 h, oštećene još 4 lokomotive. U Sisku, među njima je jedna 17 god. djevojka koju traži policija, su stupili u dejstvo 4 odreda od njih 25. Oštetili prugu u ponedjeljak i utorak, vozovi su kasnili 5 h. U Gorskotom kotaru jače oštećena pruga. Nastradao voz sa talijanskim vojnicima. Potankosti još ne znamo. U Petrinji je došlo do borbi. Prema dosadašnjim vijestima ima 14 ubijenih ustaša (neki simpatizer je rekao drugu iz CK da je ubijenih ustaša 20. To ćemo provjeriti). U Lici su počeli sukobi. Potankosti ne znamo. Brka (Končar, op. I. J.) je juče tamo otputovao. Vratit će se u nedjelju. U okolici Broda je došlo do puškanja, kroz 3/4 dana dobićemo detaljan izvještaj. Šaljemo i dalje drugove na teren u raznim pravcima sa određenim zadacima.

Večeras će se u Zagrebu vršiti masovno kidanje telefonskih žica. Treba biti zapaljena fabrika koja proizvodi svilu, izgleda za padobrane. Biće zapaljeno

³⁴ Faust Ljuba, n. dj., str. 296.

³⁵ Kao u bilj. 14, str. 123.

³⁶ Misli se na citirani ustaški oglas. Ustaše su nastojale svoju akciju protiv zatočenika u Kerestincu označiti kao vrlo uspjelu, navevši da nisu imali ljudskih gubitaka. Međutim, zasigurno je da ih je bilo, jer su zatočenici, kako se vidjelo, dolazili u oružani sukob s neprijateljem.

preostalo sijeno. Drugovima u Sisku dat je zadatak da zapale Shell-ove rafinerije.

Nemanje eksploziva čini da nema diverzija jačeg i šireg obima. Činimo sve da do njega što prije dođemo. Sa radio-stanicom stvar nije uspjela, iako je eksploziv bio podmetnut pod samu mašinu nesmetano. Do eksplozije uopšte nije došlo, jer je izgleda zatajila kapsla, ili pak drugovi nijesu sve dobro namjestili. To ćemo provjeriti. Priča se da su seljaci u jednom obližnjem mjestu ubili 7 povjerenika za otkup žita. To popisivanje i otimanje daće nam širokih mogućnosti da ostvarimo borbeni savez sa seljacima. Trudićemo se da akcije budu što češće, jače i što šireg obima.

Osjeća se da su i ove sitne akcije unijele zabunu i pometnju u ustaškim redovima.«³⁷

Ubrzo će se, međutim, pokazati da se kerestinečka akcija pretvorila u veću tragediju nego što se to moglo naslutiti iz prvih vijesti.

³⁷ Dokument br. 19. Rukovodstvo KPH je zatim sistematski upozoravalo na akcije koje su izvedene u toku tri prva tjedna jula:

1. Kraj Siska je tri puta podmetnut eksploziv pod vlak, »čime je za nekoliko sati ukočen saobraćaj«.

2. Na željezničkoj pruzi Zagreb—Sušak izvršene su uspješne diverzije.

3. Na pruzi Zagreb-Zidani Most došlo je do sudara vlakova.

4. Kod Petrinje je izbio oružani sukob s ustašama.

5. U okolici Osijeka zapaljeno je žito na državnim dobrima.

6. U Zagrebu (Vrapcu) zapaljeno je veliko vojno skladište sijena.

7. U trećem pokušaju omladinska udarna grupa zapalila je drvenu konstrukciju na sokolskom stadionu na Sveticama u Zagrebu.

8. Izvedena je velika sabotaža u zagrebačkoj tekstilnoj tvornici »S. Trebitsch i sin« (Strigina ul. 5), kojom prilikom je izgorjelo više od 20.000 metara svile.

9. U okolici Zagreba izvršen je napad na dva općinska skladišta oružja.

10. Izvršavane su brojne manje diverzije: rezanje telefonsko-telegrafskih žica, bušenje guma na automobilima, upropaštavanje benzina.

Rukovodstvo KPH isticalo je: »mnoge akcije krupnijeg značaja nalaze se u pripremi« (dokumenti br. 20. i 36. Usp. i: Marija Sentić-Narcisa Lengel-Krizman, n. dj., str. 98-100).